

BEYOND THE “EXPLANATORY
FUNDAMENTALITY” OF
DISPOSITIONAL EXPLANATIONS

Lilia Gurova

Abstract. In this rejoinder to D. Elchinov’s paper “*For*” the explanatory fundamentality of dispositional explanations I point to some deficiencies of the suggested concept of explanatory fundamentality. I argue, in particular, that this concept does not allow for treating the dispositional explanations of explanations as more fundamental than e.g. the causal explanations of explanations although the dispositional explanations do make a distinctive contribution to the inferential content of our knowledge. Therefore, I propose to abandon the suggested concept of explanatory fundamentality as practically useless and focus instead on the conceptual differentiation between the understanding yielded by the explanations of other explanations and the understanding provided by the explained explanations on their own.

Key words: dispositional explanations, explanations of explanations, explanatory fundamentality, inferential criterion of understanding.

Заглавието на статията на Димитър Елчинов, „За“ обяснителната фундаменталност на диспозиционните обяснения“ съдържа предизвикателства, добре разпознаваеми от онези, които имат поглед върху съвременните дискусии за научното обяснение. На първо място, това е самото говорене за фундаментални обяснения. По ред причини в съвременната философия на науката се е наложил своеобразен плурализъм по отношение на обясненията, изключващ третирането на определен тип обяснения като фундаментални¹. Малкото философи фундаменталисти по отношение на обяснението (вж. напр. Skow 2014) приписват фундаментална роля на каузалните обяснения. Това е второто обстоятелство, поради което говоренето за обясни-

телна фундаменталност на диспозиционните обяснения се възприема като предизвикателство. Предизвикателство е и самият начин, по който Димитър Елчинов определя обяснителната фундаменталност. Когато фундаменталистите по отношение на каузалните обяснения обявяват този тип обяснения за привилегирани, те правят това, заставайки зад тезата, че всяко привидно некаузално обяснение може да бъде сведено до (или реконструирано като) каузално. Фундаменталността, която Димитър Елчинов приписва на диспозиционните обяснения, е различна. Според него едно обяснение е по-фундаментално от друго, когато неговият експланандум включва експлананса на по-малко фундаменталното обяснение (или цялото обяснение). Какво ни дава това по-различно конструиране на фундаменталността? До какво точно се свежда обяснителната фундаменталност на диспозиционните обяснения, ако се придържаме стриктно към предложеното понятие за фундаменталност и не позволяваме на ежедневните значения на думата „фундаментално“ да променят смисъла на това понятие? Наистина ли колкото по-фундаментално е едно обяснение (в смисъла, предложен от Димитър Елчинов), толкова *повече* изводи то ни позволява да правим и съответно толкова по-мощно е разбирането, което то ни носи? Това са основните въпроси, които ще бъдат разгледани в следващия по-долу коментар. Тъй като тези въпроси са засегнати само частично в коментираната статия, провокираните от тях разсъждения неизбежно отиват отвъд нейното основно съдържание. Затова реших да озаглавя коментара си така: „Отвъд „обяснителната фундаменталност“ на диспозиционните обяснения“.

1. Проблеми, с които ни сблъсква предлаганото понятие за обяснителна фундаменталност

Тези проблеми са свързани с асиметрията между експлананс и експланандум. Димитър Елчинов разглежда експланандума като „набор от въпросителни изречения“, а експлананса – като „набор от съобщителни изречения“². При това положение няма как без извършването на допълнителни трансформации да включим експа-

¹ Вж. Humphreys 2006; Weber et al. 2013; Woodward 2014. Причините за налагането на този методологичен плурализъм са коментирани в: Гурова 2019, виж заключението на част I.

нанса на едно обяснение (или цялото обяснение, разглеждано като *действие*) в експланандума на друго обяснение. Такива трансформации обаче не са предвидени в предлаганата процедура за сравняване фундаменталността на две обяснения. Така тази ситуация ни принуждава да се откажем или от предлаганото понятие за фундаменталност, или от конструирането на експланандума като набор от въпросителни изречения. Засега по-разумно изглежда да се откажем от второто, още повече, че изобщо не е ясно как, в качеството си на експланандум, едно обяснение, разглеждано в същото време като *действие*, може да бъде представено (само) чрез съвкупност от въпросителни изречения.

2. Какво точно означава твърдението за обяснителна фундаменталност на диспозиционните обяснения?

Да допуснем, че сме се отказали да третираме експланандума на обяснението като съвкупност от въпросителни изречения и сме приели, че експланандумът на едно обяснение, обясняващо друго обяснение, включва цялото обяснявано обяснение, третирано като *действие*. В какъв смисъл можем да говорим при това положение за обяснителна фундаменталност на диспозиционните обяснения? Смесът, който пръв се набива на очи е следният: доколкото (изказването на) всяко обяснение може да се разглежда като *действие* и доколкото диспозиционните обяснения са обяснения на *действия*, то имаме основание да твърдим, че *всяко* обяснение (диспозиционно или друго) може да бъде обяснено чрез диспозиционно обяснение. Това разбиране за фундаменталност на диспозиционните обяснения (че *всяко* обяснение може да бъде на свой ред обяснено от диспозиционно обяснение) не ни дава обаче основания да припишем на дис-

² Вж. секция 1.1. на (Елчинов 2019). Трябва да се отбележи, че това не е стандартното представяне на структурата на едно обяснение. Наистина, позицията, че обясненията са отговори на въпроси „защо“, е повече или по-малко общоприета, но експланандумът обикновено не се отъждествява със самия въпрос, а с това, за което въпросът се отнася. Например, когато питаме защо хелият при нагряване увеличава обема си, експланандумът на обяснението, което търсим, е твърдението „Хелият при нагряване увеличава обема си“, а не въпросът „Защо хелият при нагряване увеличава обема си?“.

позиционните обяснения някаква привилегирована позиция, каквато е ежедневната употреба на думата „фундаментално“ обикновено внушава. Това е така, защото, ако изходим например от принципа за каузалната затвореност на света³, можем също толкова основателно да допуснем, че всяко обяснение (разглеждано като действие) позволява, от своя страна, каузално обяснение, съдържащо в експлананса си друго действие, а не генерализирана диспозиция. Можем ли да сравним по фундаменталност две алтернативни обяснения на трето обяснение? Понятието за фундаменталност, възприето от Димитър Елчинов, не позволява да направим такова сравнение директно, защото в случая сравняваните обяснения имат общ експланандум. Алтернативните обяснения на трето обяснение, и в по-общия случай, алтернативните обяснения, споделящи общ експланандум, могат да бъдат сравнявани обаче по инференциалното съдържание, което те добавят. Тъй като Димитър Елчинов разглежда инференциалния принос, и съответно разбирането, което носи едно обяснение, като функция на неговата обяснителната фундаменталност, тази връзка би могла да бъде използвана за индиректно сравнение на фундаменталността на обяснения, които не са подредени в редица (т.е. експланандумът на едното обяснение не включва другото обяснение). В следващата секция ще се спра на въпроса за основанията за подобно обвързване на инференциалния принос и обяснителната фундаменталност на едно обяснение и използването на тази връзка за индиректно сравняване на обяснителната фундаменталност на обяснения, споделящи общ експланандум.

3. Фундаменталност и инференциален принос на обясненията

В статията си Димитър Елчинов декларира, че приема т.нар. от него „инференциален критерий за разбиране“, представен в (Гурова 2019), като интерпретира този критерий по следния начин: „разбирането на дадено обяснение се състои във възможността на даден агент да направи коректни изводи *от* дадено обяснение“ (Елчинов 2019: 68 – *курсив мой, Л.Г.*). Тук е мястото да се направи

³ Според този принцип за всяко физическо действие може да бъде открита физическа причина, като обратното също е вярно – виж (Kim 1993).

едно важно уточнение. В книгата „Обяснение, разбиране и извод“ (Гурова 2019) не се прави разлика между разбирането *на* едно обяснение и разбирането, което това обяснение *носи*: и в двата случая разбирането се оценява по инференциалния принос, т.е. по изводите, които даденото обяснение *позволява* да бъдат направени, на базата на знанията, с които разполагаме⁴. Когато обаче започнем да говорим за обяснения на обяснения (тема, която в (Гурова 2019) не се засяга), прокарването на подобна разлика става наложително. Това е така, защото обяснението на едно обяснение наистина ни дава възможност да правим допълнителни изводи *за* обясняваното обяснение, но тези изводи не е задължително да променят разбирането, което самото обяснявано обяснение ни носи. За да стане по-ясен този момент, ще използвам примера със закона на Шарл, на който Димитър Елчинов многократно се позовава. Разясняването на условията, които правят възможно формулирането на този закон, наистина увеличава нашето разбиране *за* него. Познавайки тези условия, ние можем например да отговорим на въпроси като този дали законът на Шарл е „емпиричен“, т.е. формулиран като обобщение на определени наблюдения, дали е изведен теоретично от други закони или пък е въведен *a priori* като конститутивен теоретичен принцип. Отговорите на тези въпроси обаче не променят (не водят до нарастване на) разбирането ни за връзката между обем и температура на газа при постоянно налягане, което ни носи законът на Шарл. Тези отговори не помагат в частност на един ученик да предвиди, че нагриването на затворен контейнер с хелий може да доведе до избухването на контейнера. Накратко, разбирането, което носи едно диспозиционно обяснение на друго обяснение (третирано като действие), е различно от разбирането, което

⁴ В този смисъл не е съвсем коректно да се говори за изводи „от“ обяснението, както прави това Д. Елчинов. В предпоставките на изводите, въз основа на които преценяваме дали агентът *X* разбира обяснението *E*, винаги участват и други знания. Например няма как един ученик да предвиди, само въз основа на закона на Шарл ($V = kT$), че нагриването на контейнер, пълен с хелий, може да доведе до избухването на контейнера, ако ученикът не знае също, че хелият е газ и че при фиксиран обем (от стените на контейнера) нагриването води до увеличаване на налягането на газа върху стените на затворения съд, което ще разруши съда, когато налягането достигне определена стойност.

обясняваното обяснение дава. Неразличаването или смесването на тези два типа разбиране може да създаде сериозни проблеми, както ще видим след малко.

Да се върнем на връзката между фундаменталност и инференциален принос на обясненията, за която говори Д. Елчинов. Към тази връзка има отношение и основната теза, която той защитава в статията си, а именно, че „диспозиционните обяснения, които обясняват поведението на изследователи, дават повече възможности за коректни изводи от недиспозиционните при разбирането им от страна на даден вършител, *защото са обяснително фундаментални*“ (Елчинов 2019: 68). Наистина, едно диспозиционно обяснение на поведението на Шарл, довело до формулирането на закона, носещ неговото име, ни позволява да направим изводи, и съответно да отговорим на въпроси, на които обяснението, което самият закон на Шарл дава на връзката между обем и температура на газа при постоянно налягане, не позволява да отговорим. Означава ли това обаче, че диспозиционното обяснение на закона на Шарл разрешава *повече* изводи от недиспозиционното обяснение, основаващо се на закона на Шарл? Нямаме основания да направим подобно заключение, защото е възможно един познаващ агент да разполага с перфектното диспозиционно обяснение на поведението на Шарл, довело до формулирането на неговия закон, и в същото време да не разбира добре самия закон. Т.е. този агент може да е в състояние да направи множество изводи по отношение на закона (как и защо този закон е бил открит и пр.), без да е в състояние да направи изводите, които самият закон разрешава да бъдат направени – например, че нагряването на газ в затворен контейнер може да доведе до избухването на контейнера. Казано по друг начин, като всички други добри обяснения, диспозиционните обяснения на поведението на учени добавят инференциално съдържание към знанието, с което разполагаме, т.е. те позволяват да се правят изводи, които не са били достъпни за познаващия агент преди обяснението. Само че отгук не можем да заключим, че инференциалният принос на едно диспозиционно обяснение е *по-голям* от този на обясняваното от него обяснение – действие, защото този инференциален принос не включва по необходимост инференциалния принос на обясняваното обяснение. Можем да твърдим само, че инференциалният принос на едно диспозиционно обяснение е *различен* от този на обясняваното обяснение.

По подобен начин стоят нещата и когато сравняваме обяснителната фундаменталност на едно диспозиционно и едно каузално обяснение на конкретно обяснително поведение. Димитър Елчинов твърди, че каузалните алтернативи на едно диспозиционно обяснение на поведението на Шарл не са по-фундаментални, защото не могат да отговорят на въпроса защо Шарл изобщо се е захванал с изследванията, довели го до формулирането на закона $V = kT$. Те наистина не са, но отгук не следва, че алтернативното диспозиционно обяснение е по-фундаментално. Дори да приемем, че диспозиционните обяснения отговарят на въпроси, на които техните каузални алтернативи не могат да отговорят⁵, това не ни позволява да заключим, че изводите, разрешавани от диспозиционните обяснения, са *повече* и в този смисъл тези обяснения са по-фундаментални в сравнение с каузалните обяснения.

4. Заключение

Статията на Димитър Елчинов „За“ обяснителната фундаменталност на диспозиционните обяснения“ е интересна с това, че привлича вниманието върху обясненията на обяснения – тема, която не ми е известно да е обсъждана специално в иначе обширната литература, посветена на научните обяснения. Възможността експланандумът на едно обяснение да е друго обяснение безспорно заслужава да бъде изследвана систематично. За да бъде едно такова изследване успешно обаче, то трябва да се предшества от внимателни концептуални разграничения, като това между разбирането, което едно обяснение, обясняващо друго обяснение, ни носи *за* обясняваното обяснение и разбирането, което самото обяснявано обяснение носи само по себе си. Съществува ли в определени случаи взаимодействие между тези два типа разбиране? Този въпрос е добре засега да се приеме за отворен, но самото осъзнаване на въпроса е възможно само, след като сме разграничили посочените два типа разбиране.

Диспозиционните обяснения без съмнение са интересен (и бих казала естествен) кандидат за обяснения на други обяснения. Ако под „обяснителна фундаменталност“ на диспозиционните обяснения

⁵ Макар и да се отнасям със симпатия към това допускане, което съм се опитала да защитя в (Гурова 2019), трябва да отбележа, че редица привърженици на обяснителната фундаменталност на каузалните обяснения не биха го приели – вж. Skow 2014; McKittrick 2005.

се разбира твърдението, че всяко обяснение може да бъде на свой ред обяснено с диспозиционно обяснение, то тя трудно може да бъде оспорена. В същото време трябва да е ясно, че в същия смисъл „обяснително фундаментални“ са и каузалните обяснения на поведението. Обявяването на два типа обяснения за обяснително фундаментални обаче определено е предизвикателство към интуицията на повечето от нас, изградена на базата на обичайните употреби на думата „фундаментално“, внушаващи някаква привилегированост или изключителност на нещата, обявени за „фундаментални“. Затова, според мен, макар и не съвсем лишено от основания, говоренето за обяснителната фундаменталност на диспозиционните обяснения е най-добре да бъде изоставено – то с нищо съществено не допринася за по-доброто осмисляне на обясненията на обяснения и на разбирането, което тези обяснения ни носят.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

1. **Гурова 2019:** Гурова, Л. *Обяснение, разбиране и извод*. София: Издателство на Нов български университет. // **Gurova 2019:** Gurova, L. *Obyasnenie, razbirane i izvodi*. Sofia: Izdatelstvo na Nov balgarski universitet.
2. **Елчинов 2019:** Елчинов, Д. „За“ обяснителната фундаменталност на диспозиционните обяснения. *Библиотека „Диоген“*, кн. „Философия“, 27 (2): 63–76. // **Elchinov 2019:** Elchinov, D. “Za” obyasnitelnata fundamentalnost na dispozitsionnite obyasnienia. *Biblioteka “Diogen”*, кн. “Filosofia”, 27 (2): 63–76.
3. **Humphreys 2006:** Humphreys, P. „Foreword“. Salmon, W. C. *Four Decades of Scientific Explanation*. Piisburgh: University of Pittsburgh Press (1989), ix–xi.
4. **Kim 1993:** Kim, J. *Supervenience and Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. **McKittrick 2005:** McKittrick, J. Are dispositions causally relevant? *Synthese*, 144: 357–371.
6. **Skow 2014:** Skow, B. Are there non-causal explanations (of particular events)? *The British Journal for the Philosophy of Science*, 65: 445–467.
7. **Weber, Van Bouwel, De Vreese 2013:** Weber, E., Van Bouwel, J., De Vreese, L. *Scientific Explanation*. Dordrecht: Springer.
8. **Woodward 2014:** Woodward, J. A functional account of causation: or, a defense of the legitimacy of causal thinking by reference to the only standard that matters – usefulness (as opposed to metaphysics or agreement with intuitive judgement. *Philosophy of Science*, 81: 691–713.